

Особливості формування особистісних рис суб'єктів ризиконебезпечної діяльності у процесі занять психологічною підготовкою

Simko R.T. The formation of personality traits of the subjects involved in risky-dangerous activities during the psychological preparation / R.T. Simko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 36. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 319–329.

R.T. Simko. The formation of personality traits of the subjects involved in risky-dangerous activities during the psychological preparation. The article reveals the features of psychological training of patrol police workers and its influence on the formation of their personality traits. It is stated that their duties in terms of risky-dangerous conditions requires police employees to have certain features of psyche and it affects the features formation.

The experimental studies show that the techniques and methods, used by subjects of law enforcement, are formed not only under the influence of their activities but do the opposite effect forming the personality.

It is found that mental traits of police workers largely affect the efficiency of professional activities and are changed in the process of their implementation. During the formative experiment the level of personality-based, situational anxiety and aggression was reduced. The study of these mental traits is an important task, providing an adequate psychological support to employees of the patrol police.

It is established that after 14 weeks of forming experiment the participants of control group have changed the expression of such as personality traits as Assessment (it has been increasing), Strength and Activity (it has been increasing).

It is proved that while forming the motivational sphere of workers involved in risky-dangerous professions it is important to identify the leading and controversial motives and their possible combinations.

Key words: personality traits, psychological training, risky-dangerous activities, patrol police..

Р.Т. Сімко. Особливості формування особистісних рис суб'єктів ризиконебезпечної діяльності у процесі занять психологічною підго-

товкою. У статті розкрито особливості організації психологічної підготовки працівників патрульної поліції та її вплив на формування їх особистісних рис. Констатовано, що виконання своїх службових обов'язків у ризиконебезпечних умовах вимагає від працівників патрульної поліції наявності певних рис психіки та сама впливає на формування відповідних рис.

Проведені експериментальні дослідження доводять, що прийоми та методи, які застосовуються суб'єктами правоохоронної діяльності, формуються не тільки під впливом їх діяльності, а також чинять зворотний вплив, формуючи при цьому саму особистість.

Виявлено, що риси психіки працівників патрульної поліції значною мірою впливають на ефективність виконання професійної діяльності та змінюються у процесі її реалізації. За час формувального експерименту знизився рівень особистісної, ситуативної тривожності та агресивності. Дослідження цих рис психіки є важливим завданням, що забезпечує належний психологічний супровід діяльності співробітників патрульної поліції.

Встановлено, що за 14 тижнів формувального експерименту в досліджуваних контрольній групі змінюється прояв таких особистісних рис як Оцінка – вона збільшується, Сила та Активність – зростають.

Доведено, що при формуванні мотиваційної сфери працівників ризиконебезпечних професій важливо визначити провідний та протирічний мотиви, а також можливості їх поєднання.

Ключові слова: особистісні риси, психологічна підготовка, ризиконебезпечна діяльність, патрульна поліція.

Р.Т.Симко. Особенности формирования личностных черт субъектов опасной деятельности связанной с риском в процессе занятий психологической подготовкой. В статье раскрыты особенности организации психологической подготовки работников патрульной полиции и её влияние на формирование их личностных черт. Констатировано, что выполнение своих служебных обязанностей в условиях опасной деятельности, связанной с риском, требует от работников патрульной полиции наличие определённых черт психики и сама влияет на формирование соответствующих черт.

Проведённые экспериментальные исследования показывают, что приёмы и методы, применяемые субъектами правоохранительной деятельности, формируются не только под влиянием их деятельности, а также оказывают обратное воздействие, формируя при этом саму личность.

Вывявлено, что черты психики работников патрульной полиции в значительной степени влияют на эффективность выполнения профессиональной деятельности и изменяются в процессе её реализации. За время формирующего эксперимента снизилась личностная, ситуативная тревожность и агрессивность. Исследование этих черт психики является важной задачей, которая обеспечивает надлежащее психологическое сопровождение деятельности сотрудников патрульной полиции.

Установлено, что за 14 недель формирующего эксперимента у испытуемых контрольной группы меняется проявление таких личностных черт как Оценка – она увеличивается, Сила и Активность – растут.

Доказано, что при формировании мотивационной сферы работников опасных профессий, связанных с риском важно определить ведущий и противоречивый мотивы, а также возможности их сочетания.

Ключевые слова: личностные черты, психологическая подготовка, деятельность, риск, патрульная полиция.

Постановка проблеми. Професійна діяльність у ризиконебезпечних умовах вимагає від працівників наявності певних рис психіки і сама впливає на формування відповідних рис. Ми реалізували такі завдання, які висували перед психологічною підготовкою співробітників патрульної поліції: оволодіння знаннями щодо основ психології професійної діяльності та психологічних особливостей їх структурних складових; формування психологічної готовності до професійної діяльності; формування умінь та навичок, необхідних психологічних знань у процесі розв'язання оперативно-службових завдань; розвиток психофізіологічних професійно значущих якостей та здібностей (спостережливості, пам'яті, комунікативних можливостей тощо); оволодіння та вдосконалення навичок психологічної саморегуляції професійної поведінки; формування емоційної стійкості для ефективного виконання психомоторних дій в екстремальних ситуаціях. Їх зміст узгоджується із загальними завданнями психологічної підготовки всіх співробітників патрульної поліції [5; 6; 12].

Наголосимо, що ми виходили з тих закономірностей людської психіки, які пов'язані з участю суб'єкта в галузі правових суспільних відносин (тих, що регулюються правом). Психічна діяльність людей в царині правовідносин має своєрідні особливості та закономірності, які виступають тут в специфічних проявах і сполученнях, що невластиві іншим умовам людського життя.

Зокрема ми враховували, що кожний співробітник поліції в ризиконебезпечних умовах діяльності застосовує наявні в нього психологічні знання. Зазвичай це знання з побутової психології, вони засновані на наявному особистому досвіді, що суб'єкт отримав у попередніх психологічно напружених життєвих ситуаціях. Проведені нами спостереження показують, що з накопиченням суб'єктом власного професійного досвіду ефективність застосування знань, які були стихійно набуті без спеціально організованої діяльності, збільшується. Проте не завжди вибраний

конкретний прийом роботи з урахуванням цих психологічних знань є достатньо дієвим [12].

Психологічна підготовка співробітників патрульної поліції до роботи нами здійснювалася з урахуванням загальних проблем психології професійної діяльності в правоохоронних органах.

Насамперед проблемою є розуміння особистості правопорушника та психологічних чинників скоєння ним злочинів. Її розв'язання передбачало вивчення психологічних закономірностей і механізмів регулювання нормативно-правової поведінки суб'єкта. Також необхідно було відзначити психологічні особливості формування правової свідомості особистості та симптомокомплексів рис психіки правопорушника. Важливо було усвідомити психологічні закономірності формування і функціонування злочинних груп [12].

Проблемою є усвідомлення психології діяльності правоохоронних органів. Її розв'язання передбачало розуміння психології особистості співробітників різних підрозділів національної поліції та особливостей їх діяльності. Необхідно також було зрозуміти психологічні детермінанти дій працівників патрульної поліції в екстремальних умовах виконання своїх функціональних обов'язків. Важливо було проаналізувати психологічні рекомендації, що спрямовані на оптимізацію підбору кадрів співробітників патрульної поліції та підвищення майстерності [12].

Значну роль у підготовці правоохоронців до несення служби в ризиконебезпечних умовах також відіграє психомоторика, тобто об'єктивація всіх форм психічного відображення в рухах тіла [1; 3; 4].

Питання вдосконалення професійної діяльності розглядали такі вчені як Ю.М. Забродін [2], Б.Ф. Ломов [7], К.К. Платонов [9], Н.А. Розе [11], та багато інших.

Проте аналіз наукових праць показав, що питання психологічної підготовки формування особистісних рис працівників ризиконебезпечних професій до виконання своїх обов'язків потребує подальшого вивчення та вдосконалення, особливо під час дій в екстремальних ситуаціях.

Мета статті – дослідити особливості розвитку особистісних рис працівників патрульної поліції засобами психологічної підготовки із застосуванням типових програм.

Для досягнення мети була створена контрольна група з 37 співробітників патрульної поліції (чоловіків). Формуючи групи ми насамперед звертали увагу на властивості нервової системи

досліджуваних. Розподіл досліджуваних за показниками сили нервової системи (табл. 1): 7 осіб з сильною нервовою системою (18,92%), 10 осіб з нервовою системою середньої сили (27,03%), 11 осіб з середньо-слабкою нервовою системою (29,73%), 9 осіб з слабкою нервовою системою (24,32%).

Таблиця 1**Розподіл досліджуваних контрольної групи за показниками сили нервової системи**

Сила нервової системи	n	%
Сильна нервова система	7	18,92
Нервова система середньої сили	10	27,03
Середньо-слабка нервова система	11	29,73
Слабка нервова система	9	24,32

Розподіл досліджуваних за зовнішнім балансом нервових процесів (табл. 2): 12 осіб з переважанням збудження (32,43%), 8 осіб з урівноваженістю процесів збудження і гальмування (21,62%), 17 осіб з переважанням гальмування (45,95%).

Таблиця 2**Розподіл досліджуваних контрольної групи за зовнішнім балансом нервових процесів**

Співвідношення сили процесів збудження і гальмування в нервовій системі	n	%
Переважання збудження	12	32,43
Урівноваження процесів збудження і гальмування	8	21,62
Переважання гальмування	17	45,95

Розподіл досліджуваних за рухливістю-інертністю нервових процесів (табл. 3): 17 осіб з рухливим збудженням (45,95%), 20 осіб з інертним збудженням (54,05%), 13 осіб з рухливим гальмуванням (35,14%), 24 особи з інертним гальмуванням (64,86%).

Таблиця 3**Розподіл досліджуваних контрольної групи за рухливістю-інертністю нервових процесів**

Рухливість-інертність нервових процесів	n	%
Рухливе збудження	17	45,95
Інертне збудження	20	54,05
Рухливе гальмування	13	35,14
Інертне гальмування	24	64,86

Створюючи контрольну групу досліджуваних, ми також виховували, що правоохоронна діяльність є певною системою суспільних відносин та являє собою правову активність відповідних посадових осіб, які забезпечують реалізацію адміністративних та кримінальних законів суспільства, а закономірності проявів їх психіки і є психологічними основами правоохоронної діяльності.

Ефективність професійної діяльності значною мірою залежить від місця особистості в суспільстві, загальних життєвих обставин та конкретних умов. Місце співробітника патрульної поліції в соціумі, як представника правоохоронної діяльності, характеризується змістом певних, наданих державою, владних повноважень та покладених на нього обов'язків. Спостереження показують, що на характер перебігу психічних процесів і станів працівника міліції значною мірою впливає зміст та співвідношення обов'язків і повноважень, які, в свою чергу, змінюються на кожному етапі правового розвитку суспільства та власної професійної кар'єри правоохоронця.

Проведені експериментальні дослідження доводять, що прийоми та методи, які застосовуються суб'єктами правоохоронної діяльності, формуються не тільки під впливом їх діяльності, а також чинять зворотний вплив, формуючи при цьому саму особистість.

Ситуативна тривожність у досліджуваних контрольної групи за 14 тижнів занять знизилась з $37,98 \pm 0,91$ до $36,04 \pm 0,89$ бала (табл. 4). Різниця між середніми арифметичними показниками ($1,94 \pm 0,16$ бала) статистично не достовірна $p < 0,05$.

Таблиця 4

**Зміни прояву тривожності та агресивності (в балах)
досліджуваних контрольної групи після 14 тижнів
тренувальних занять**

Показники, що досліджувались	Кількісні характеристики		
	до формуль-ного експери-менту, $M \pm m$	після 14 тиж-нів тренуваль-них занять, $M \pm m$	різниця
Ситуативна тривожність	$37,98 \pm 0,91$	$36,04 \pm 0,89$	$1,94 \pm 0,16$
Особистісна тривожність	$32,79 \pm 0,83$	$31,48 \pm 0,81$	$1,31 \pm 0,14$
Агресивність	$41,56 \pm 0,96$	$39,88 \pm 0,95$	$1,68 \pm 0,15$

Отже, риси психіки працівників ризиконебезпечних профе-сій значною мірою впливають на ефективність виконання професійної діяльності та змінюються у процесі її реалізації. Ви-

щевказане є основою розуміння сутності зростання професійної майстерності, дозволяє ставити та розв'язувати проблему професійної придатності і надійності співробітника патрульної служби міліції та пояснює вплив рівня психомоторних умінь та навичок на результати його діяльності [8; 10].

Особистісна тривожність в обстежуваних контрольної групи за час формувального експерименту знизилась з $32,79 \pm 0,83$ бала до $31,48 \pm 0,81$ бала. Різниця між середніми арифметичними ($1,31 \pm 0,14$ бала) статистично не достовірна $p > 0,05$.

Проте, як доводять спостереження, процес розвитку та формування особистості загалом і співробітника патрульної поліції, зокрема, є доволі складним для вивчення і контролю. Особистість виховує вся система суспільних за своєю суттю цілеспрямованих і стихійних впливів, які досить складно передбачити та врахувати. Водночас відомо, що на формування особистості насамперед впливає сім'я та найближче оточення. Також суттєвий вплив на особистість має робота засобів масової інформації. Особистість, відображаючи всю систему впливів, формує свої професійні інтереси. Професійна діяльність, з одного боку, дозволяє поглибити уявлення про важливі складові роботи працівників патрульної служби міліції, а з іншого – дозволяє зрозуміти, які особистісні риси психіки необхідні суб'єкту для досягнення успіху в ній. Тривала професійна діяльність змінює риси психіки суб'єкта.

Агресивність у досліджуваних контрольної групи за 14 тижнів занять знизилася з $41,56 \pm 0,96$ до $39,88 \pm 0,95$ балів. Різниця між середніми арифметичними ($1,68 \pm 0,15$ бала) статистично не достовірна $p > 0,05$.

Дослідження ситуативної і особистісної тривожності та агресивності є важливим завданням, що забезпечує належний психологічний супровід діяльності співробітників патрульної поліції. Визначення тривожності та агресивності досліджуваних давало можливість передбачити ефективність їх діяльності, а також скласти прогноз подальшого розвитку цих професійно важливих рис. Можна стверджувати, що оптимальний рівень тривожності та агресивності визначають наявність необхідних задатків та здібностей до роботи в патрульній поліції. Подальший розвиток наявних здібностей до служби в правоохоронних органах реалізувався у процесі професійного навчання та підготовки. Ефективність виконання службової діяльності, розв'язання конкретних службових завдань, також значною мірою залежить від самооцінки суб'єкта.

За 14 тижнів формувального експерименту в досліджуваних контрольній групі змінюється прояв такої особистісної риси як Оцінка (табл. 5). Вона збільшується з $9,41 \pm 0,42$ до $10,04 \pm 0,37$ бала. Різниця між середніми арифметичними ($0,63 \pm 0,10$ бала) статистично не достовірна $p > 0,05$.

Наголосимо, що риси особистості можуть бути розкриті за допомогою окремих симптомокомплексів, які об'єднують конкретні прояви. Ми виходили з тих позицій, що в особистості головну роль відіграє спрямованість, яка відображає цілі, що ставить перед собою суб'єкт ризиконебезпечної професійної діяльності та засоби їх досягнення. Також вважали, що професійна спрямованість співробітника правоохоронних органів містить в собі дві сфери загальну професійну та спеціальну професійну.

Таблиця 5

Зміни прояву особистісних рис (в балах) досліджуваних контрольної групи після 14 тижнів тренувальних занять

Показники, що досліджувались	Кількісні характеристики		
	до формувального експерименту $M \pm m$	після 14 тижнів тренувальних занять $M \pm m$	різниця
Оцінка	$9,41 \pm 0,42$	$10,04 \pm 0,37$	$0,63 \pm 0,10$
Сила	$10,80 \pm 0,35$	$11,29 \pm 0,34$	$0,49 \pm 0,09$
Активність	$4,61 \pm 0,31$	$5,02 \pm 0,33$	$0,41 \pm 0,08$

Загальна професійна спрямованість характеризується визнанням співробітником патрульної поліції своєї приналежності до державної служби та правоохоронних органів загалом. Вона передбачає визнання необхідності захисту державних інтересів, визнання завдань правоохоронних органів. Спеціальна спрямованість пов'язана з приналежністю до конкретної служби та підрозділу органів внутрішніх справ. Для реалізації спрямованості особистості в ризиконебезпечних професіях необхідні також значні вольові зусилля.

У досліджуваних контрольній групі така особистісна риса як Сила за 14 тижнів занять зросла з $10,80 \pm 0,35$ до $11,29 \pm 0,34$ бала. Різниця між середніми арифметичними ($0,49 \pm 0,09$ бала) статистично не достовірна $p > 0,05$.

Активність досліджуваних контрольній групі за 14 тижнів зросла з $4,61 \pm 0,31$ до $5,02 \pm 0,33$ бала. Різниця між середніми арифметичними ($0,41 \pm 0,08$ бала) статистично не достовірна $p > 0,05$.

Спостереження доводять, що при формуванні мотиваційної сфери працівників ризиконебезпечних професій важливо визначити провідний і протирічний мотиви, а також можливості їх поєднання. Так, окремі співробітники патрульної поліції були мотивовані на отримання премії, підвищення в посаді тощо. Відповідно свою енергію вони спрямовували в цих напрямках. За таких обставин ми формували мотиви, які пов'язані з успішним розв'язанням професійних завдань, сумлінним виконанням своїх обов'язків, що є обов'язковою умовою задоволення вищезазначених потреб. Часто мотивами для переведення в іншу службу або звільнення з поліції, була відсутність перспектив подальшого просування по службі, непрестижність самої спеціальності загалом. Мотиваційна сфера значною мірою впливала на активність співробітників патрульної поліції.

Висновки

1. За 14 тижнів формувального експерименту в досліджуваних контрольній групі змінюється прояв таких особистісних рис як Оцінка – вона збільшується, Сила та Активність – зростають.

2. Організація психологічної підготовки працівників поліції із застосуванням типових програм дозволила знизити їх ситуативну та особистісну тривожність. Деяко знизилась і агресивність досліджуваних контрольній групі.

3. Сформовані особистісні риси, засвоєні уміння і навички розвинули у суб'єктів ризиконебезпечної діяльності професійну пильність і спроможність виконувати професійні обов'язки в екстремальних умовах.

Список використаних джерел

1. Гришко Н. Т. Совершенствование системы движений с учетом особенностей интерференций, возникающих в процессе выполнения двигательных действий : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Николай Тимофеевич Гришко; Киев. гос. ин-т физич. культ. – К., 1978. – 23 с.
2. Забродин Ю. М. Основные направления исследования деятельности человека-оператора в экстремальных условиях / Ю. М. Забродин, В. Г. Зазыкин // Психологические проблемы деятельности в особых условиях. – М. : Наука, 1985. – С. 5–16.
3. Ильин Е. П. Психомоторная организация человека : учебник для вузов / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 384 с.
4. Камаль Хассан Аль-Зухби. Формирование двигательного навыка с учётом психической напряжённости деятельности

- спортсмена : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Хасан Аль-Зухби Камаль; Ин-т психологии. – К., 1984. – 159 с.
5. Корольчук М. С. Адаптація та її значення в системі психофізіологічного забезпечення діяльності / М. С. Корольчук // Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія : Педагогічні науки. Психологічні науки. Випуск II. – К. : Правові джерела, 2002. – С. 211–213.
 6. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
 7. Ломов Б. Ф. Психическая регуляция деятельности: избранные труды / Б. Ф. Ломов. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2006. – 624 с.
 8. Малхазов О. Р. Біомеханічні та психофізіологічні константи в управлінні руховою діяльністю / О. Р. Малхазов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К. : МП Леся, 2002. – С. 314–321.
 9. Платонов К.К. Вопросы психологии труда / К.К. Платонов. – М. : Медицина, 1970. – 224 с.
 10. Плишко Н. К. Особенности сенсомоторных реакций при изменении эмоционального состояния / Н. К. Плишко // Диагностика психических состояний в норме и патологии. – Л. : Медицина, 1980. – С. 126–134.
 11. Розе Н. А. Психомоторика взрослого человека / Н. А. Розе. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1970. – 128 с.
 12. Сімко Р.Т. Особливості прояву психомоторних якостей суб'єкта в екстремальних умовах діяльності : Монографія / Р.Т.Сімко. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2014. – 212 с.

Список використаних джерел

1. Grishko N. T. Sovershenstvovanie sistemy dvizhenij s uchetom osobennostej interferencij, vznikayushchih v processe vypolneniya dvigatel'nyh dejstvij : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Nikolaj Timofeevich Grishko; Kiev. gos. in-t fizich. kul't. – K., 1978. – 23 s.
2. Zabrodin YU. M. Osnovnye napravleniya issledovaniya deyatel'nosti cheloveka-operatora v ehkstremaal'nyh usloviyah / YU. M. Zabrodin, V. G. Zazykin // Psihologicheskie problemy deyatel'nosti v osobyh usloviyah. – M. : Nauka, 1985. – S. 5–16.

3. Il'in E. P. Psihomotornaya organizaciya cheloveka : uchebnik dlya vuzov / E. P. Il'in. – SPb. : Piter, 2003. – 384 s.
4. Kamal' Hassan Al'-Zuhbi Formirovanie dvigatel'nogo navyka s uchetom psihicheskoj napryazhennosti deyatel'nosti sportsmena : avtoref. dis... kand. psihol. nauk : 19.00.01 / Hasan Al'-Zuhbi Kamal'; In-t psihologii. – K., 1984. – 159 s.
5. Korol'chuk M. S. Adaptacija ta i'i' znachennja v systemi psyhofiziologichnogo zabezpečennja dijal'nosti / M. S. Korol'chuk // Visnyk. Zbirnyk naukovykh statej Kyi'vs'kogo mizhnarodnogo universytetu. Serija : Pedagogichni nauky. Psihologichni nauky. – Vypusk II. – K. : Pravovi dzherela, 2002. – S. 211–213.
6. Korol'chuk M. S. Social'no-psihologichne zabezpečennja dijal'nosti v zvyčajnyh ta ekstremal'nyh umovah / M. S. Korol'chuk, V. M. Krajnjuk. – K. : Nika-Centr, 2006. – 580 s.
7. Lomov B. F. Psihicheskaya reguljaciya deyatel'nosti: izbrannye trudy / B. F. Lomov. – M. : Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2006. – 624 s.
8. Malhazov O. R. Biomehanichni ta psyhofiziologichni konstanty v upravlinni ruhovoju dijal'nistju / O. R. Malhazov // Problemy penitenciarnoi' teorii' i praktyky. – K. : MP Lesja, 2002. – S. 314–321.
9. Platonov K.K. Voprosy psihologii truda / K.K. Platonov. – M. : Medicina, 1970. – 224 s.
10. Plishko N. K. Osobennosti sensomotornyh reakcij pri izmenenii ehmocional'nogo sostoyaniya / N. K. Plishko // Diagnostika psihicheskikh sostojanij v norme i patologii. – L. : Medicina, 1980. – S. 126–134.
11. Roze N. A. Psihomotorika vzroslogo cheloveka / N. A. Roze. – L. : Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, 1970. – 128 s.
12. Simko R.T. Osoblyvosti pojavu psyhomotornyh jakostej sub'jekta v ekstremal'nyh umovah dijal'nosti : Monografija / R.T.Simko. – Kam'janec'-Podil's'kyj : TOV «Druk-Servis», 2014. – 212 s.

Received January 16, 2016

Revised February 20, 2016

Accepted March 22, 2017